

б зазначити перспективу, а швидше за все нагальну потребу в зміні характеру управління, звуження сфери його застосування, поступового переходу від карального до сервісно-обслуговуючого призначення органів держави [7, ст.3]. Тобто мова має йти не про безумовне виконання приписів держави, де суб'єкт є керованим, а про виконання основної функції соціальної, правової держави – забезпечення вільної реалізації прав, свобод і інтересів суб'єктів [8].

Психологічний аспект визначає кардинальну зміну у свідомості суб'єктів щодо власної праці, справи, власності. Роль держави в даному випадку полягає у застосуванні форм та методів державного управління, які б, з одного боку, надавали різним суб'єктам реальної свободи вибору тої чи іншої форми власності і господарювання, а з іншого – сприяли подоланню байдужого, злочинного ставлення не тільки до національного багатства країни, але й до власності окремих суб'єктів [8–10]. Крім того у визначених відносинах особливе місце посідає усвідомлення необхідності сумлінного виконання власних обов'язків перед державою, наприклад, що-до сплати податків.

Отже, підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що тільки повне розуміння змісту права власності, урахування всіх його аспектів дозволить обрати адекватні методи і засоби, необхідні для належної охорони відносин власності, що буде сприяти формуванню й розвитку ринкових відносин.

Список літератури: 1.Червоний В.С. Методологічні проблеми регулювання відносин власності в законодавстві України // Право України. 1997. № 2 2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 41–44. Ст. 359. 3. Домашенко М.В., Рубаник В.С. Власність і право власності: Нариси з історії, філософії, теорії і практики регулювання відносин власності в Україні. Х., 2002. 4. Селіванов В.М. Трансформування відносин власності – основа розвитку підприємництва в Україні // Право України. 1997. № 2. 5. Адміністративне право України: Підручник для юрид. вузів і фак. [Битяк Ю.П., Богущкий В.В. та ін.] / За ред. Ю.П.Битяка .Х., 2001. 6. Старцев О. Юридична відповідальність посадових осіб органів виконавчої влади // Вісник прокуратури. 2003. № 4 (22). 7. Авер'янов В.Б., Лук'янець Д.М., Хорошак Н.В. Чи можливе формування інституту адміністративної відповідальності на концептуальних засадах проекту нового КпАП // Адвокат. 2003. № 1. 7. Госпоституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 8. Господарський Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. Ст. 144. 9. Земельний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27. 10. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради України. 1984. додаток до № 51. Ст.1122.

Надійшла до редколегії 20.04.04

А.А. Луценко

ІСТОРИОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗБУДОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Правильному розумінню та реалізації норм кримінально-процесуального законодавства сприяє знання історії його формування і розвитку, особливо на

сучасному етапі. Ретроспективний погляд на історію становлення та розвитку українського кримінального судочинства, його юридичну техніку допоможе більш глибокому і правильному розумінню чинного закону. Процес корінного перетворення «радянського права» в «право громадянського суспільства», зміна історичного типу і форм кримінального судочинства потребує ретельного дослідження минулого, аналізу теперішнього і розробки прогнозів розвитку законодавства на перспективу.

Такий підхід здатний забезпечити історичне наступництво нового і старого, дозволить зберегти позитивний досвід правового регулювання, передусім феномен писаного права. З писаною формою права нерозривно пов'язане відпрацювання юридичної техніки правового регулювання, вдосконалення правової культури нормотворення, розробка і затвердження в юридичних реаліях основоположних правових інститутів і категорій [1, с.293–311].

Лексика, стилістика, термінологія кримінально-процесуального закону пов'язані з історичними та політичними умовами, в яких перебуває законодавець. В сучасній історіографії пропонуються різні підходи до періодизації історії законодавства, зокрема про кримінальне судочинство.

Один із підходів обумовлений взаємозв'язками з соціально-економічним укладом суспільства і його державно-правовими формами, фактами та явищами. Уцїй періодизації виділені періоди: соціалістичної революції і створення радянської держави (1918–1920 рр.); непу (1921–1930 рр.); державно-партійного соціалізму (1930 – поч. 1960 рр.); період кризи соціалізму (1960–1990 рр.); період незалежності держави (з 1991 р.) [2, с.6].

Інший підхід ґрунтується на об'єктивно існуючих взаємозв'язках між законодавством і пануючим в державі політичним режимом (демократичний, тоталітарний, перехідний), що визначає історичні форми кримінального процесу (змагальний, розшуковий або змішаний) [3, с. 13–21].

У рамках вищенаведених підходів вважаємо необхідним умовно виділити такі етапи історії розвитку законодавства на основі взаємозв'язків між пануючим політичним режимом і відповідною йому історичною формою кримінального процесу.

1) 1917–1922 рр. – етап демократичних перетворень і затвердження змішаної, обвинувально-розшукової форми кримінального процесу;

2) 1922–1956 рр. – етап відходу від демократичних завоювань, встановлення тоталітарно-владної деспотії та переходу до змішаної, переважно розшукової форми кримінального судочинства, навіть його суто розшукової форми.

Тоталітарний – тобто владний режим – призвів до створення органів позасудової розправи процесуального спрощення, згортання процесуальних гарантій особистості, посилення строків розслідування, обмеження права обвинуваченого на захист, впровадження в судову практику тез про вирішальне значення в доказуванні визнання обвинуваченого і можливості засудження його на основі «максимальної» вірогідності факту, представлених обвинуваченим у справах про контрреволюційні злочини. Введення надзвичайних судів зі спрощеною процедурою судочинства у справах про злочини, направлені проти оборони, громадського порядку і державної

безпеки у військовий час (1941–1945 рр.), означало перехід до відвертої та неприкритої розшукової (інквізиційної) форми кримінального процесу. Привертає увагу те, що відступи від демократичних форм кримінального процесу здійснювались виключно в одному руслі – соціалістичної доктрини пріоритетів державних інтересів над особистими. При їх зіткненні, яке мало більш гострий характер на даному історичному етапі, згортання процесуальних гарантій допускалось лише за рахунок гарантій прав і законних інтересів особистості.

3) 1956–1964 рр. – етап лібералізації політичного режиму, викликаной курсом XX з'їзду КПРС, демократизації усіх напрямків внутрішньо-політичного життя і проведення загальної законодавчої реформи (1958–1861 рр.). Даний етап супроводжувався процесом відтворення змішаної, змагально-розшукової форми кримінального судочинства. Однак половинчатість і непослідовність демократичних перетворень у цей час призвели лише до відновлення зовнішніх атрибутів змішаної форми, майже не зачепивши суті збереженого переважно розшукового кримінального процесу.

4) 1965–1988 рр. – етап «застою» і наступної перебудови соціально-економічного та політичного устрою супроводжувався наростанням розриву між ідеальною, пропагованою і реально збереженою моделями історичної форми кримінального процесу.

5) 1988–1991 рр. – етап війни суверенітетів і законів СРСР, поступового впровадження деяких елементів змагальності в кримінальний процес, який залишався переважно розшуковим.

6) 1991–2004 рр. – етап незалежності Української держави та становлення національного кримінально-процесуального законодавства, встановлення змішаної форми кримінального процесу.

Напередодні прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України вважаємо за необхідне розглянути існуючі в минулому редакції КПК УРСР. Структурно-термінологічні дослідження на різних рівнях наукового абстрагування призводять до з'ясування закономірностей побудови законодавства. Це в свою чергу сприяє правильному розумінню і застосуванню, а також подальшому удосконаленню закону. Особливе значення має дослідження розвитку юридичної техніки кримінально-процесуального закону для усунення прогалин, непослідовностей, протиріч, диспропорцій в законодавстві.

Підготовка і розробка першого Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1922 р. були складовою частиною тієї великої та різнобічної кодифікаційної діяльності, яку здійснював уряд УРСР.

Уперше кодифікація стала помітним явищем у правовому житті в період буржуазних революцій. Створюючи кодифікаційні акти, буржуазні юристи рішуче переглядали старе законодавство, закріплювали в праві пануючі права свого класу. Кодифікація в ці роки розумілась як спосіб усунення партикуляризму феодального права, корінного перевороту в системі законодавства [4, с.5]. Сам термін кодифікація виник досить давно. Походить він від латинського *codex* – «зібрання законів» і *facio* – «роблю».

Після Жовтневої соціалістичної революції багато старих правових понять набули нового змісту. Тому з перших днів радянської влади закладались основи соціалістичного законодавства. При цьому поряд із виданням актів поточної правотворчості (декретів і постанов) почалася підготовка великих узагальнюючих систематизованих актів, що регулюють одночасно цілі групи суспільних відносин. Виходячи з традицій світової та вітчизняної правотворчості ця робота отримала назву кодифікації законодавства, а заплановані до видання кодифікаційні акти переважно називались кодексами (акти, що узагальнюють одну галузь законодавства).

Центром кодифікаційної роботи в УРСР став Народний комісаріат юстиції. В 1920 р. НКЮ в порядку здійснення своїх кодифікаційних функцій приступив до розробки систематизованих норм кримінального та цивільного судочинства. Матеріали цієї роботи передбачалося першочергово видати у вигляді «Інструкції з ведення кримінального процесу» та «Інструкції з ведення цивільного процесу».

Широка кодифікаційна діяльність з удосконалення законодавства, обумовлена динамікою суспільства, вдосконалення соціальних відносин, сприяє розвитку правової мови – створенню нових термінів, більш простих і сучасних словесних конструкцій, відмові від невдалих і застарілих слів та зворотів тощо. І навпаки, застій в розвитку права, уповільнені темпи правотворчої діяльності призводять до консервативності мови, її відставання від літературної.

Результатом кодифікаційних робіт став перший Кримінально-процесуальний кодекс УРСР, який було затверджено 13 вересня і введено в дію 20 вересня 1922 р.

КПК УРСР 1922 р. складався з 6 розділів, 32 глав і 481 статті. Перший розділ, який мав 6 глав, включав основні положення кримінального судочинства, правила про підсудність, правила про склад суду, сторони і відводи, главу про докази, правила про протоколи та судові витрати. Другий розділ (14 глав) розглядав процесуальні норми, що стосуються порушення кримінальної справи, провадження попереднього слідства і віддання до суду. У третьому розділі (8 глав) фіксувалися норми судочинства в народному суді як суді першої інстанції і в радянському народному суді по розгляду кримінальних справ у касаційному порядку, в порядку нагляду і за нововиявленими обставинами. У цей розділ також входила глава про особливі провадження в народному суді (в редакції закону – «нарсуд», подібні скорочення використовувалися в тексті першого Кодексу, але з удосконаленням юридичної техніки вони стали неприпустимими). У четвертому розділі, який складався з двох глав, викладались правила про провадження справ у революційних трибуналах як суді першої інстанції та у Верховному трибуналі при розгляді кримінальних справ у касаційному порядку і в порядку судового нагляду. П'ятий розділ (одна глава) стосувався провадження справ у порядку вищого судового контролю Народним комісаріатом юстиції УРСР. І нарешті шостий розділ (одна глава) передбачав правила виконання вироків.

КПК було прийнято до проведення на Україні реформи судочинства, яка об'єднала народні суди та революційні трибунали в єдину судову систему. Після прийняття «Положення про судоустрій УРСР», затвердженого ВУЦВК 16 грудня 1922 р., було проведено об'єднання народних судів і військових трибуналів в єдиний суд, у систему КПК були внесені суттєві зміни – вона була спрощена і стала більш стислою.

Жовтнева революція послужила відправною точкою для формування нового законодавчого стилю. Довгі, важкі та незграбні фрази, канцеляризми, церковнослов'янські звороти, незрозумілі терміни – все це вважалось допустимим і навіть показником мови закону царської Росії, було доброю ширмою для двозначного тлумачення закону. Надмірний формалізм юриспруденції, надання перебільшено великого значення формі правових актів, старі «суконні звороти», архаїчні шаблони, які характеризували діловодство і правотворчість того періоду, було рішуче відкинуто. Суттєво обновились юридична термінологія.

В розробці законодавчих актів радянської влади брали участь головним чином не професіонали-юристи, а прості люди, закликані революцією вершити державні справи. Ось чому в мові кримінально-процесуального кодексу стало менше спеціальних юридичних термінів і професійних виразів (на великий жаль, це не завжди було виправдано). Цим пояснюється і прагнення більш просто і дохідливо викладати законодавчі акти, оскільки чиновники – вихідці з народних низів – не завжди самі могли розуміти старий, важкий і складний канцелярський стиль [5, с.48–52]. Були введені терміни, що відображали соціалістичну природу нового права й означали нові поняття (*ради, комсомол, революційна законність, недоторканність особи, публічність, гласність* і т.д.)

Утворення Союзу РСР і видання в зв'язку з цим Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік 1924 р., а також утворення в складі УРСР Молдавської АРСР зі своїми органами правосуддя і перебудова системи державного управління вимагало внесення до КПК УРСР 1922 р. досить значних змін, внаслідок чого було опрацьовано і 8 червня 1927 р. прийнято постановою ВУЦВК новий КПК УРСР з наданням йому чинності з 1 липня 1927 р. КПК УРСР 1937 р. значно розширив права прокурора і слідчого.

26 грудня 1933 р. ВУЦВК і РНК УРСР прийняли постанову про суворе дотримання революційної законності, а в 1934 р. до КПК УРСР внесено зміни і доповнення, спрямовані на посилення процесуальних гарантій громадян у кримінальному процесі.

За Конституцією 1936 р. видання кримінального, цивільного і процесуальних кодексів перейшло до компетенції Союзу РСР, і в зв'язку з цим законодавча діяльність УРСР в галузі кримінально-процесуального права припинилася. З 1936 до 1958 р. кримінально-процесуальне законодавство перебувало у віданні СРСР, однак КПК УРСР 1927 р. залишався чинним.

У 1953–1955 рр. ЦК КПРС і Радянський уряд жили певних заходів, спрямованих на усунення грубих порушень законності, пов'язаних з культом особи, і зміцнення соціалістичної законності.

У грудні 1958 р. Верховна Рада СРСР прийняла Основи законодавства про судоустрій та Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік. Згідно з Основами 28 грудня 1960 р. було прийнято Кримінальний кодекс та Кримінально-процесуальний кодекс УРСР (з уведенням його в дію з 1 квітня 1961 р.) [6, с. 14–22].

КПК України 1960 р. зберіг наступництво з попереднім КПК: в основі його залишилась структура процесу (розгорнуте, детальне розслідування до суду і вирішальне значення судового розгляду), а також система процесуальних стадій; обсяг його (413 статей замість 465) змінився несуттєво. За 34 роки свого існування КПК УРСР зазнав багатьох (близько семисот) змін і доповнень. Новели для складної системи кодексу підходили не завжди, іноді виникали внутрішні протиріччя. Одні усували – з'являлися інші.

Постала необхідність створення нового кримінально-процесуального закону, в якому було б враховано не тільки позитивний досвід правотворчості СРСР і розвинених західних держав [7, с. 3], досягнення суміжних галузей права, а й використані досягнення лінгвістики та законодавчої стилістики, покликані узагальнити кращі варіанти мовної діяльності законодавця, застосовувати закономірності та правила словникових і граматичних ресурсів мови – з тим, щоб мова стала реалією законодавчої волі, мовленевою формою законодавчого твору [8, с.124–126]. Необхідно об'єднати знання і зусилля юристів та лінгвістів на базі їх тісного органічного союзу, який відображає нерозривну єдність змісту і форми в праві.

Список літератури: 1. Алексеев С.С. Теория права. М., 1995. 2. Исаев И.А. История государства и права России: Учебн. пособие. М., 1993. 3. Нажимов В.П. Типы, формы и виды уголовного процесса. Калининград, 1972. 4. Усенко И.Б. Первая кодификация законодательства УССР. К., 1989. 5. Язык закона / Под ред. А.С. Пиголкина. М., 1990. 6. Галаган И.С., Суло Д.С. Кримінальний процес УРСР. К., 1970. 7. Проблемы кодификации уголовно-процессуального права. М., 1987. 8. Стратонов В.М., Демченко В.М. Кримінально-процесуальний закон: стилістичні проблеми // Право України. №11. 2002.

Надійшла до редакції 28.06.04

І.О. Гарна

ОСОБИ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ, ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД МІГРАНТІВ

Початок ХХІ ст. можна без перебільшення назвати часом відродження духовних цінностей людей та можливостей відстоювати свої права і свободи.

Україна пройшла історичний етап панування позитивної правової теорії, коли під визначенням права розуміли сукупність норм, які виражали волю держави і забезпечували її виконання примусовими засобами. Держава переходить до філософського розуміння права і акцентує свою увагу на людському бутті, задоволенні його духовних потреб. Відбувається процес формування оновленого світогляду, при якому будь-яка людська невлаштованість викликає відповідну реакцію, включаючи, і міграцію за межі постійного проживання.